İDİL

TARİHİ BAŞPÂRELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Cengizhan ENGİN
cengizhanengin03@gmail.com

Engin, Cengizhan. "Tarihi Başpâreler Üzerine Bir İnceleme". idil, 112 (2023 Aralık): s. 2081–2096.
doi: 10.7816/idil-12-112-12

ÖZ

Bu çalışmada neyin tarihinden kısaca bahsedilmesinin yanı sıra bu sazın bölümleri hakkında da kısaca söz edilmektedir. Bu bölümler arasında makalenin asıl konusu olan başpâre ele alınmaktadır. Gelenekten günümüze, başpâre üretiminde kullanılan ham maddeler makale içinde yer almaktadır. Başpâre ustaları, gelenekte uygulanan üretim aşamalarını ve tercih edilen materyalleri günümüzdeki estetik algısı ile yaptıkları başpârelere entegre etmişlerdir. Günümüzde ''kakma'' adı ile üretilen, birçok renkte ve sertlikteki hammaddelerin, başpârenin dış formunu oluşturmasının (iç kısımda çoğunlukla manda boynuzu tercih edilmektedir) icracılar açısından maddi ve manevi pozitif etkisi de göz önüne alınmıştır. Ayrıca geçmiş yıllarda üretilip, bazısı zamanının hatırı sayılır icracıları olan neyzenler tarafından kullanılmış 9 adet tarihi başpârenin detaylı ölçüleri ve fotoğrafları verilmektedir. Bunun yanı sıra günümüz başpâre ustalarının ürettiği standart başpâre formu da makalede yer almaktadır. Bu sayede gelenekte üretilen başpârelerin formları ile günümüzde üretilen başpârelerin formları arasındaki ilişkinin kurulabilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar sözcükler: Ney, Başpâre, Müzik, Gelenek, Orgonoloji

Makale Bilgisi:
Geliş: 14 Kasım 2023 *Düzeltme:17 Aralık 2023* *Kabul: 27 Aralık 2023*

© 2023 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Yüzyıllardır, insan oğlunun yaşamı boyunca birçok neden için kullandığı müzik aletlerinin tahta üflemeliler sınıfında yer alan neyin, klasik Türk müziği için değeri tartışılmaz bir gerçektir. Neyin yıllar boyunca bu değere binaen icracılar, ney severler ve müzikologlar aracılığı ile gelişim gösterdiğinden söz edilebilir. Bu süreç içerisinde neyin kendisini oluşturan ana maddesi kargı dışında başka materyallerden faydalanılarak kargı üzerine eklemeler yapıldığı bilinmektedir. Bu ek parçalar, ney olarak açılmış 9 boğumlu kamışın en alt ve en üst boğumuna takılan parazvaneler ve yine en üst boğuma eklenen başpâredir. Başpârenin neye hem görsel hem işitsel olarak olumlu anlamda büyük etkileri bulunmaktadır. Özellikle Türk neyzenler tarafından vazgeçilmez bir araç olarak kullanılması, klasik Türk müziğinin önemli sazlarından biri olan neyin bu ek parça ile ne kadar hemhal olduğunun göstergesidir. Gelenekte farklı formda ve hammaddelerde başpâreler üretilmiş, en iyi tonu ve ergonomiyi sağlayan madde olarak manda boynuzu kabul görmüştür. Günümüzde de başpâre ustaları gerek hammadde yetersizliği gerek sanatsal üretim arzuları nedeni ile farklı yapılarda ve materyallerde başpâreler üretmeye devam etmektedirler. Bunlardan en yaygın olanı ''kakma'' adı verilen, 2 veya daha fazla parçanın iç içe kakılması ile yapılan başpârelerdir. Kakma başpârelerin nefese temas eden kısımları, gelenekte üretilen yekpâre manda boynuzu başpârelerle aynı hammaddeden yapılmaktadır. Böylece başpâre ustalarının geleneğin bizlere miras bıraktığı bu tecrübeden günümüzde de yararlandıkları görülmektedir. Bu makale, Prof. Dr. Ali Tan'ın ''Ney Açkısının Tarihi ve Teknik Gelişimi'' adlı doktora tezini yazarken yaptığı çalışmalar esnasında elde ettiği bulgulardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca çalışmada; yazarın "Gelenekten Günümüze Başpâre Formları" adlı bitirme çalışmasından yararlanılmıştır.

1.Neyin Kısaca Tarihçesi

Bu sazın atalarına Sümerler döneminde rastlanmaktadır. Bulgularda yatay ve dikey olarak icra edilen flütlerden bahsedilmektedir. Mezopotamya topraklarında varlığını sürdürmüş Sümerlerin, bilinen en eski üflemeli çalgılarından olan adına ''kagı, tigi, ni, na'' dedikleri çalgının, neyin atası olduğu söylenmektedir. Bu flütün perdelerinden '' do, re, mi, fa#, sol, la, si'' sesleri çıktığı bilinmektedir (Galpin, 1937: 13).

Hz. Musa'nın çobanlık yaptığından ve üflemeli sazlara hakimiyetinin kuvvetli olduğundan bahsedilmektedir (Farmer,1999: 20). Hz. Davud'un da Zebur'u genellikle makamla ve kamış bir saz eşliğinde okuduğu nakledilmektedir (Harman, 1994: 22). Türk tarihi içinde de flüt kalıntılarına rastlanmakta. Yapılan kazılar sonucunda Sibirya'da M.Ö. I. yy.'dan ve Doğu Türkistan'da M.Ö II. ve III. ve M.S. II. yy.'dan kalma flütler bulunmuştur (Karomatlı, 1999: 28). Sasaniler (224-651) döneminde İran'da telli sazlarla birlikte neyin de icra edildiği söylenmektedir (During, 1991: 123). Yapılan kazılar sonucu bulunan Uygur kalıntıları arasında resmedilmiş telli saz çalan bir kadın yanında, ağız orgu diye tabir edilen ''çupçık'' adı verilen sazı icra eden bir müzisyen kadın göze çarpmaktadır. Bu saz Oğuz Türkleri ile Anadolu'ya gelmiş ve ''sipsi, sıbsı, zıpçık, çıpçık'' adlarıyla çeşitlenmiştir (Aykon, 1981: 15). Arap yarımadasında ise üflemeli sazlar ''mizmar'' olarak adlandırılır. Lakin Evliya Çelebi, özellikle İstanbul'da mizmarın bir üflemeli sazın adı olduğundan ve bu sazın ''kamış mizmar'' ve ''tarak mizmar'' adları ile 2 ayrı çeşidinin olduğundan bahseder (Öztuna 1990: 59). Yine aynı döneme ait ''el-kassabe'' veya ''el-kasabe'' adı ile bilinen uzun bir ney ve adına mizmar denilen başka bir ney olduğu bilinmektedir. Bu iki sazdan başka ''Nefir'' diye bilinen nefesli başka bir sazdan daha bahsedilmektedir (Turabi, 2006: 104). İbni Sina'nın Kitâbü'ş-Şifa adlı eserinin nefesli çalgılardan bahsettiği kısmında mizmar kelimesini anar ve bir delikten nefes üflenen çalgıları sınıflandırırken ''yerâ'' sözcüğünü kullanır (Turabi, 2002: 185). İbn Haldun da Mukaddime eserinde kamıştan yapılmış nefesli bir saz olan ''şebbabe'' için ''mizmar-ı ırakî'' olarak da adlandırıldığı ve 10 delikli olduğunu ifade etmektedir. Aynı eserinde, günümüzde zurna olarak bilinen ''zulami'' isimli sazdan ve ayrıca ''bûk'' isimli başka bir sazdan da bahsetmektedir (İbn Haldun, 1983: 984). Farabi'nin eseri olan Mafatihü'l Ulûm'u tercüme eden Farmer, eserde Arap sazı olarak geçen, kamış bir boru olan mizmar adında ki sazın ney olduğunu söylemektedir. Arapça ''saffara'' ismi ile bilinen sazın ise surnay olduğunu ve çalgının yatay olarak – yan flüt tutuş pozisyonu gibi- icra edildiğini ifade etmektedir (Farmer, 1931: 65). Farabi bu eserinde surnayı zamanın en meşhur kamış-nefesli sazı olarak atfetmektedir ve benzer nefesli çalgıların tizlik-pestlik, uzunluk-kısalık, kuruluk ve temizliklerine göre çıkardığı seslerden bahsetmektedir (Rızvanoğlu, 2007: 26).

Aynı Arapların mizmar kelimesini üflemeli çalgıların geneli için kullandıkları gibi Türkler de ney kelimesini aynı anlamda yıllarca kullanmışlardır. XII. yy.'da savaşlarda kullanılan bir nefesli çalgının adı ''Nay-ı Türki'' olarak bilinmektedir. Bu sazın Hata ve Huten Türkleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Sanal, 1964: 66). XII. ve XIII. yy. arasında yaşamış Nizami Gencevi de Türklerin savaşlarda kullandığı müziklerden ve ney sazından bahsetmektedir (Uslu, 2010: 73).

XIII. yüzyılda Hz. Mevlâna ile tasavvuf felsefesinin göz ardı edilemez unsuru olmuş ney sazı, Türk musikîsi içinde yüksek bir değere kavuşmuştur. Hz. Mevlâna, Mesnevi'sinin ilk beytinde ney sazını ele alarak betimlemelerde bulunmuştur. Zamanın dini ve musikî eğitim merkezlerinden biri olan tekkeler de neyin tarihi süreçteki gelişiminde büyük rol oynamıştır.

Osmanlı döneminde de kullanılan ney, İstanbul'un fethi adına Fatih Sultan Mehmed tarafından düzenlettirilen şenliğin betimsel anlatımında kendine yer bulmuştur. *"...yer yer türlü sohbetler ve meclisler kuruldu. Çalgılara guşmal verildi. Ud, şeştar, rebab, tanbur, ney, kanun-u Padişahi üzere taraf taraf efgane başladı..."* (Gazimihal, 1975: 23).

Abdülkadir Meragi, Camiü'l Elhan adlı eserinde neyi açıklayıcı bir şekilde ele almıştır. Üflemeli sazları mukayyedat ve mutlakat olarak ikiye ayırmış, neyi ''bir şart içeren'' anlamına gelen mukayyedat sınıfı adı altında aktarmıştır. Günümüzde altı ön perde ile üretilen neyin, kendi zamanında sekiz ön perde ile üretildiğini ve bugün de kullanıldığı gibi zamanın iyi icracılarının yarım perdeleri de kullandığını belirtmektedir. Aşiran perdesi olarak atfettiğimiz perdenin de kendi zamanında ''şuca'' olarak kullanıldığını, nefes şiddeti ile iki oktav ses aralığında kullanılabilir olduğunu ve isteğe bağlı daha uzun üretilebilir olsa boyunun genelde yedi buçuk karış olduğunu söylemektedir (Bardakçı, 1986: 107). Eserde adı geçen ney çeşitleri şunlardır; Nay-ı enban, nay-ı sefid, organon, zemr-i siyeh nay, çıpçık, nay-ı çaver, musikar, nay-ı balaban, burgu, nefir, surnay (Sekizli, 2007: 83).

Edirneli Şair Revani'nin XVI. yy.'da yazdığı İşaretname'sinde neyden bahsetmektedir. Yine aynı dönemde Gelibolulu Ali'de Surname'sinde neyi çalgıların şahı olarak nitelendirmiştir (Sarı, 1985: 209).

Ali Ufki Bey'de XVII. yy.'da yazdığı Saray-ı Enderun adlı eserinde meşkhane ile ilgili kısımda, sarayda kullanılan sazlar içinde Türk müziği sazlarını batı müziğinde kullanılan sazlara benzeterek, neyin ismini geçirmiştir (Behar, 1990: 45).

Süleyman Erguner metodunda Edvar-ı İlm-i Musiki'nin Neyzenbaşı Ali Dede'nin eseri olma ihtimalinden bahsetmektedir. Kevseri Mecmuası'nda bahsedilen ney perdeleri ile bu eserdekilerin aynı olduğunu metodunda belirtmiştir. Bu bilginin yanı sıra Müezzinbaşı Haşim Bey'in mecmuasında yer alan ney sazının üfleme şekli ve parmak pozisyonlarına göre çıkardığı seslerin şeması da görülmektedir (Erguner, 2002: 93).

Zamanın usta müzikologları ve icracıları olarak bilinen Abdülkadir Töre, Ekrem Karadeniz, Hayri Tümer, İsmail Hakkı Özkan, Laika Karabey, Muallim İsmail Hakkı Bey, Rauf Yekta Bey, Seyyid Muallim Kazım Uz, Süleyman Erguner, Yılmaz Öztuna eserlerinde ney sazının akordları hakkında bilgiler vermişlerdir (Tüfekçi, 2011: 62). Günümüzde Prof. Dr. Ali Tan'ın doktora tezinde de ney perdelerinin frekans değerlerinin bilgisi verilerek, analiz sonuçları aktarılmıştır. Bunun yanı sıra 26'lı sistem olarak bilinen klasik açkı metodu değerleri ile kıyaslanmıştır (Tan, 2011: 28).

2.Neyin Kısımları

2.1.Kargı

Kargı, dünya genelinde hatırı sayılır öneme sahip, ''C3'' olarak da tanımlanan, fotosentez reaksiyonunu gerçekleştirirken havadaki karbondioksiti doğrudan tutan bir bitki türüdür. Doğal ortamı Asya, Avrupa ve Afrika olan bu tür yüzyıllardır dünya üzerinde var olmaya devam etmektedir. Ayrıca Akdeniz iklimine sahip her bölgede de yetişebilmektedir (Quinn ve Holt'dan aktaran Arslan ve Şahin, 2014: 90).

Ülkemizde ney yapımında en çok tercih edilen kamışlar Hatay'ın Samandağı ilçesinde yetişen kamışlardır. Ayrıca Akdeniz ve Ege bölgesinde yetişen kamışlar da ney yapımında kullanılmaktadır.

Gelenekten günümüze, kabul gören bir ney yapılabilmesi için kamışın dokuz adet boğumdan oluşması ve her bir boğumunun birbirine orantılı boyutlarda ve çap genişliğinde sırası ile kısalması ve daralması gerekmektedir.

2.2.Parazvane

Neyin üst ve alt kısmında bulunan yüzüklerdir. Ses kutusu adı verilen kamışın en üst boğumu ile 9. boğum olan en alt boğumunun uç noktalarını saracak şekilde sıkı sıkıya sabitlenirler. Genel olarak bakır, gümüş, altın vb. gibi materyallerden yapılır. Kişilerin arzusuna göre işlemeli ya da sade biçimde üretilebilirler. Parazvanelerin görevi, kamışın en hassas bölgesi olan bu iki uç kısmın çatlamasını önlemektir.

2.3.Başpâre

Kökeni farsça olan pâre kelimesinin dilimizde karşılığı parça anlamına gelmektedir. Baş parçası anlamına gelen başpâre, adı üzerinde neyin baş kısmına yerleştirilen huni şeklinde bir parçadır. Neyin dudakla temas ettiği bölgede bulunan başpâre, üflenen nefesin nizami olarak ses kutusuna ve kamışın içine iletilmesinde rol oynar. Başpâre sayesinde kamıştan çıkan ses net ve parlak olmaktadır. Ayrıca başpârenin diğer bir işlevi de ergonomik olması ve saza hakimiyeti pozitif yönde etkilemesidir.

3.Gelenekten Günümüze Üretimde Kullanılan Hammaddeler ve Başpâre Formları

3.1.Üretimde Kullanılan Hammaddeler

Günümüzde ''kakma'' adı ile üretilen, birçok renkte ve sertlikteki hammaddelerin, başpârenin dış formunu oluşturması (iç kısımda çoğunlukla manda boynuzu tercih edilmektedir) kişisel zevklerin zenginliği ile sahneleri ve ney taşıma çantalarının içini süsleyen rengarenk parçaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece geleneğin modernizm içinde sürdürülebilirliği ve temel yapıyı bozmadan geleceğe aktarılabilir olduğu da bu başlık altında görülebilmektedir.

Başpâre yapımında yıllardır tercih edilen hammadde manda boynuzudur. Yıllar içinde birçok materyal yekpâre olarak başpâre yapılmış ve bu süreçte manda boynuzundan yapılmış başpâreden, icracıların aldığı verimin maksimum düzeyde olduğuna kanaat edilmiştir.

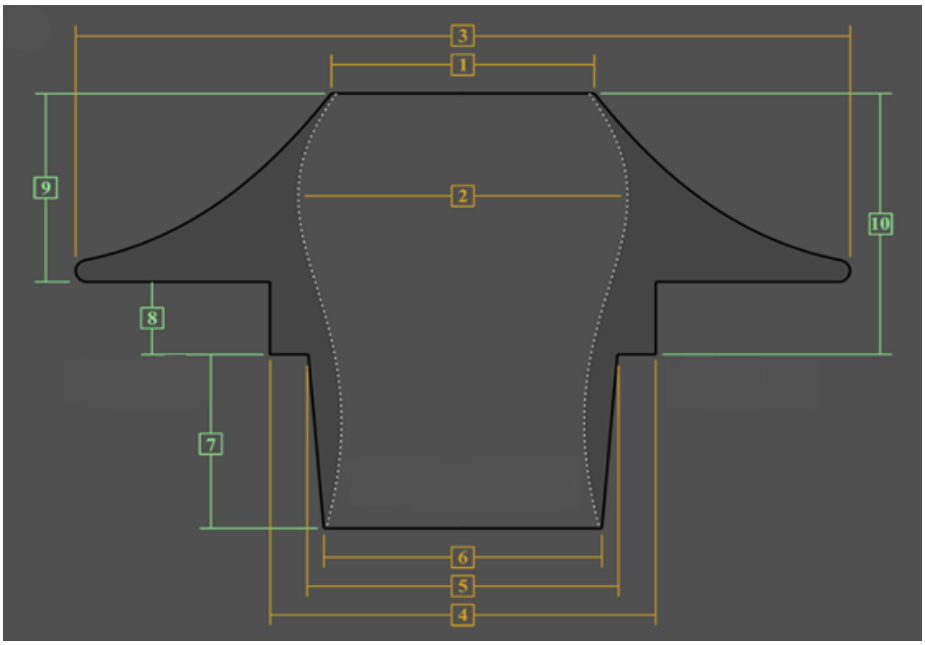
Günümüzde kakma başpâre yapımında kullanılan ahşap materyallerden bazıları şunlardır; abanoz, ceviz, cocobolo, kuka, pelesenk, şimşir, venge, zeytin vb. gibi.

Üretimde kullanılan, manda boynuzuna yakın sertlikte ve çeşitli renklere sahip diğer malzemelerin bazıları şunlardır; akrilik, bilardo topu, galalit, kehribar, mermerit, sedef, koç boynuzu vb. gibi.

Bahsedilen hammaddelerden başpâreler yapılsa dahi bu materyaller yalın halde kullanılmaktan kaçınılmakta, kakma olarak atfedilen yani malzemenin içi oyularak elde edilen boşluğa başka bir malzemenin (çoğunlukla manda boynuzu) sıkıştırılması suretiyle üretim yapılmaktadır.

Başpâre yapımında kullanılan bu metod, manda boynuzunun daha tasarruflu kullanılmasını sağlamaktadır. Bu hem üretimin yaygınlaşmasına olanak tanırken doğaya verilen zararı azaltmakta hem de çeşitliliği arttırmaktadır.

3.2.Günümüzde Kullanılan Başpâre Formu



Şekil 1: Başpârenin form detayı (URL 1)

Tablo 1: Başpârenin form detayı açıklamaları.

1	Başpâre ağız çapı
2	Başpâre hazne derinliği
3	Başpâre dış çapı
4	Başpâre ayak çapı
5	Başpâre ana ölçüsü
6	Başpâre alt uç çapı
7	Başpâre konik bölüm yüksekliği
8	Başpâre ayak yüksekliği
9	Başpâre yanak yüksekliği
10	Başpâre yüksekliği

7 numara ile gösterilen başpârenin konik bölüm yüksekliği ölçüsü ney kamışının ses kutusu olarak nitelendirdiğimiz ilk boğumunun iç kısmına üflenen nefesin kamışa fire vermeden aktarılabilmesi için sıkışık vaziyette oturtulmalıdır. 2 numara ile gösterilen başpârenin hazne derinliği kişinin arzu ettiği ton ile alakalı kısımdır. İcracının, başpârenin ney ile uyumundan elde etmek istediği ton, temiz (fosurtusuz, pürüzsüz) diye tabir edilen ton ise bu kavis daraltılarak isteğe göre neredeyse yok denecek şekilde üretilebilir. Bunun yanında icracı fosurtulu bir ton elde etme arzusunda ise yine bu kavisli bölge iyice genişletilerek istenen ton elde edilebilmektedir. Lakin bu iki durumda abartılarak standartların dışına taşacak olursa başpâre kendisinden istenilen nitelikleri yerine getiremeyecektir. 1 numara ile gösterilen başpârenin ağız çapı da ergonomi ve ton ile ilişkilendirilebilir. Başpârenin dışını oluşturan, 9 numara ile gösterilen başpârenin yanak kısımlarında kullanılan malzemeler icracının kişisel zevkine ve seçimine bağlı olarak değişebilmektedir. İç malzemenin kakıldığı kısım bu kısımdır. 8 numara ile gösterilen başpârenin ayak yüksekliği olarak adlandırılan kısım kamışa üflenen nefesin ses kutusundan fire vermemesi adına bir nevi kapak görevi gören kısımdır. Bu iki bölümü kapsayan 10 numaralı kısım, başpâre yüksekliği, ise neyin akordu için çok kritiktir. Bu kısmın ölçüsü neyin akorduna uygun uzunlukta olmalıdır. Gereken ölçüden uzun olursa neyin akordu bazı perdelerde pestleşme, kısa olur ise tizleşme eğilimi gösterecektir. Bu nedenle başpâre yüksekliğinin üzerinde kullanılacak ney ile orantılı olması büyük önem taşımaktadır.

4.Gelenekte Kullanılmış Başpâreler

4.1.Mevlâna Müzesinde Bulunan 378 Numaralı Neye Ait Başpâre

Şekil 2: Mevlâna Müzesinde bulunan 378 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, 1949 yılında Neyzen Burhanettin Ökte tarafından Mevlâna Müzesine[1] bağışlanmış olan şah ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 378 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 80).

[1] Sultan Alâeddin Keykubad'ın Mevlâna'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bâhaeddin Veled'e hediye ettiği günümüzde Mevlâna Dergâhının bulunduğu Selçuklu Sarayı'nın gül bahçesine, Mevlâna'nın babasının ve kendisinin vefatı üzerine Mevlâna'nın oğlunun izni ile 1273 yılında ''Kubbe-i Hadra'' adında bir türbe inşa edilmiştir. 1926 yılında ''Konya Asâr-ı Atîk Müzesi'' adıyla müze olarak kullanılmaya başlanan dergâh ve türbe 1954 yılında Mevlâna Müzesi ismi ile yenilenerek hizmete açılmıştır (URL 2).

Tablo 1: Mevlâna Müzesinde bulunan 378 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	4
Başpâre iç çap	1,58
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	3,82
Başpâre orta ayaktan uca	3,07
Başpâre alt ayak dış çap	2,16
Başpâre alt ayak iç çap	1,66

4.2.Mevlâna Müzesinde Bulunan 1174 **Numaralı Neye Ait Başpâre**

Şekil 3: Mevlâna Müzesinde bulunan 1174 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, 1954 yılında Neyzen Şevki Sevgin tarafından Mevlâna Müzesine bağışlanmış, Neyzen Aziz Dede'ye[2] ait olan mansur ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 1174 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 94).

[2] Üsküdar'ın Doğancı mahallesinde doğan Serneyzen Aziz Dede'nin ailesi ve ilköğrenimi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eğitim hayatında Üsküdarlı Neyzen Sâlim Bey'den çok istifade etmiştir. Galata, Üsküdar ve Bahariye Mevlevihanelerinde neyzenbaşılık yaptı. 70 yaşında 1905 yılında vefat etti. Naaşı Üsküdar Mevlevihanesi bahçesine gömülmüştür (URL 3).

Tablo 2: Mevlâna Müzesinde bulunan 1174 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	3,76
Başpâre iç çap	1,7
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	4,29
Başpâre orta ayaktan uca	2,57
Başpâre alt ayak dış çap	2,33
Başpâre alt ayak iç çap	1,94

4.3.Mevlâna Müzesinde Bulunan 1258 Numaralı Neye Ait Başpâre

Şekil 41: Mevlâna Müzesinde bulunan 1258 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, 1957 yılında Neyzen Halil Can tarafından Mevlâna Müzesine bağışlanmış, Neyzen Emin Dede'ye[3] ait olan şah ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 1258 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 115).

[3] Hat üstadlarından eğitim almadan sülüs-nesih ve celî sülüs yazılarını öğrenen, bu konuda doğuştan yetenekli olan Emin Dede 1883 yılında doğdu. Emin Dede'yi gençlik dönemlerinde ney üflerken dinleyen ve *"Bu oğlanda kudemâ tarzı var, işittikçe safalanıyorum"* dediği söylenen Aziz Dede'nin samimi dostlarından biri olan Sâmi Efendi'nin bu sözlerini onunla aynı mecliste bulunan M. Necmeddin Okyay aktarmaktadır. 1930 yıllarında evlendi. Hiç çocuğu olmadı. 1943 yılından sonra geçirdiği felç sonucu hat ve ney sanatlarını icra edememiştir. 1945 tarihinde vefat eden Emin Dede, Eyüp'te bulunan Gümüşsuyu Kabristanına defnedilmiştir (URL 4). Ney sazını Aziz Dede, Hakkı Dede ve Hüseyin Fahreddin Dede ile meşk etmiştir (Tan, 2011: 115).

Tablo 3: Mevlâna Müzesinde bulunan 1258 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	3,88
Başpâre iç çap	1,54
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	4,84
Başpâre orta ayaktan uca	2,84
Başpâre alt ayak dış çap	2,07
Başpâre alt ayak iç çap	1,83

4.4.Mevlâna Müzesinde Bulunan 1331 Numaralı Neye Ait Başpâre

Şekil 5: Mevlâna Müzesinde bulunan 1331 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, 1968 yılında Neyzen Şevki Sevgin tarafından Mevlâna Müzesine bağışlanmış, Neyzen Salim Bey'e[4] (1829-1894) ait olan mansur ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 1331 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 117).

[4] Üsküdar'da 1829 ya da 1930 yıllarında doğan Neyzen Salim Bey şöhretini Üsküdar'da kazandığı için Üsküdarlı lakabı ile bilinmektedir. Sazını Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Neyzen Sâlih Dede Efendi'nin üvey kardeşi Giriftzen ve Neyzen Mehmed Said Dede ile meşk etti. Musikî derslerini Hâşim Bey'den almıştır. Özellikle mansur ney icrasında çok başarılı olduğu söylenmektedir. 1885 yılında vefat eden neyzen, hayatı boyunca çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden en tanınmış olanlardan biri de Neyzen Aziz Dede'dir (URL 5).

Tablo 4: Mevlâna Müzesinde bulunan 1331 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	2,43
Başpâre iç çap	1,45
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	4,52
Başpâre orta ayaktan uca	1,7
Başpâre alt ayak dış çap	2,17
Başpâre alt ayak iç çap	1,7

4.5.Mevlâna Müzesinde Bulunan 1332 Numaralı Neye Ait Başpâre

Şekil 6: Mevlâna Müzesinde bulunan 1332 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, 1958 yılında Neyzen Şevki Sevgin tarafından Mevlâna Müzesine bağışlanmış, Neyzen İhsan Bey'e[5] (1884-1935) ait olan davut nısfiye ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 1332 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 118).

[5] Kendisi nısfiyezen ve küçük lakapları ile tanınmıştır. Kesin bir bilgi olmamakla beraber 1930 yılında öldüğü bilinmektedir. Nısfiye sanatçısı olarak zamanının tanınmış icracılarındandır. Yaşadığı dönemde Neyzen (diş hekimi) Sadi Tarlan'ın söylemlerine göre, İstanbul'da iki Neyzen İhsan Bey olduğu ve bu makalede bahsedilen Küçük İhsan Bey'in kendisinin öğrencisi olduğu bilinmektedir (URL 6).

Tablo 5: Mevlâna Müzesinde bulunan 1332 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	2,31
Başpâre iç çap	1,39
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	3,02
Başpâre orta ayaktan uca	1,47
Başpâre alt ayak dış çap	1,07
Başpâre alt ayak iç çap	1,5

4.6.Mevlâna Müzesinde Bulunan 1431 Numaralı Neye Ait Başpâre

Şekil 7: Mevlâna Müzesinde bulunan 1431 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, 1961 yılında Abdülmucib Parer tarafından Mevlâna Müzesine bağışlanmış, babası Yenikapı Mevlevihanesi muhiblerinden Raşid Efendi'ye[6] ait olan mansur ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 1431 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 123).

Tablo 6: Mevlâna Müzesinde bulunan 1431 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	2,48
Başpâre iç çap	1,36
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	4,26

[6] Tam tarihi bilinmese de 1820? – 1892? yılları arasında yaşadığı kaynaklarda geçmektedir. Saz eseri bestekârıdır. Mızıkay-ı Hümâyun'da yüzbaşı rütbesi ile ney icraları yapmış ve ney sazının öğretimi görevini üstlenmiştir. Oskiyan'dan eğitim almıştır. Hamparsum ve Batı notalarını biliyordu. Segâh-Arabân makamını bulmuştur. İ. Hakkı Bey ile birlikte yeni makamlardan oluşan klasik formda eserler yapmak konusunda beraber çalışmışlardır. İsmâil Hakkı Bey'i kendisine ekol edinmiştir. 99 adet eseri günümüzde bilinmektedir (Öztuna, 1990: 217).

Başpâre orta ayaktan uca	1,94
Başpâre alt ayak dış çap	2,25
Başpâre alt ayak iç çap	1,85

4.7.Mevlâna Müzesinde Bulunan 1539 Numaralı Neye Ait Başpâre

Şekil 8: Mevlâna Müzesinde bulunan 1539 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, 1972 yılında Neyzen Selami Bertuğ tarafından Mevlâna Müzesine bağışlanmış, hocası Neyzen Şevki Sevgin'in[7] koleksiyonuna ait olan şah ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 1539 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 130).

Tablo 7: Mevlâna Müzesinde bulunan 1539 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	2,62
Başpâre iç çap	1,53
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	4,08
Başpâre orta ayaktan uca	1,84
Başpâre alt ayak dış çap	1,98
Başpâre alt ayak iç çap	1,89

[7] İstanbul'da, 1893 yılında doğdu. Daru-t Talim-i Müzik hocalarından biri olan Neyzen İhsan Aziz Bey'in ve Neyzen Tevfik'in talebesidir. Hocası Neyzen Tevfik'ten çok şey öğrenmiş ve kendisinin etkisinde kalmıştır. 1924 Paris Olimpiyatları'nda halterci olarak madalya kazandı. Ayrıca bir yarışmada amatör bir fotoğrafçı olarak birincilik ödülü de kazanmıştır. 1938 yılında Ankara Radyosu'nda neyzen olarak görevine başlamış, İstanbul Belediye Konservatuarı'nın icra heyetinde de neyzen olarak görev almıştır. 1969 tarihinde vefat etmiş ve Ankara Radyosu'nda ki görevine vefatına kadar devam etmiştir. Kendi bahçesinde güller yetiştirdiği için ''Gül Baba'' lakabı ile anılmaktadır. Şevki Sezgin; neyzen olmasının yanı sıra yazar, şair ve filozoftur (Araslı, 1970: 16).

4.8.Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan 2/3376 Numaralı Neye Ait Başpâre

Şekil 9: Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 2/3376 numaralı neye ait başpâre.



Görselde, Topkapı Sarayında[8] bulunan bir mansur ahenkli neyin (müze dokümanları içinde 2/3376 numara ile kayda alınmıştır) başpâresi görülmektedir. Kime ait olduğu bilinmeyen bu neyin kamışının rengi müzedeki daha eski neyler kadar koyulaşmamıştır. Bu durum neticesinde neyin 1900 yılı başlarında açıldığı düşünülebilir (Tan, 2011: 31).

Tablo 8: Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 2/3376 numaralı neye ait başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	3,2
Başpâre iç çap	1,63
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	4,17
Başpâre orta ayaktan uca	2,14
Başpâre alt ayak dış çap	2
Başpâre alt ayak iç çap	1,83

4.9.Nuri Uygun'un Koleksiyonunda Yer Alan Emin Dede'nin Neyinin Üzerindeki Başpâre

Şekil 10: Nuri Uygun'un koleksiyonunda yer alan Emin Dede'nin neyinin üzerindeki başpâre.

[8] 1460 yıllarında (İstanbul'un fethinden sonra) yapımına başlanmış ve 1478 yılında tamamlanmıştır. 700.000 metrekarelik bir alanda yer alan Topkapı Sarayı, İstanbul yarımadasının uç kısmındaki Sarayburnu adıyla bilinen bölgede yer alan, Boğazı, Haliç ve Marmara Denizi arasında bulunan Doğu Roma akropolü üzerine inşa edilmiştir (URL 7). 1924 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Günümüzde de Topkapı Sarayı Müzesi adı ile ziyarete açıktır (URL 8).



Görselde, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Nuri Uygun'un[9] koleksiyonunda bulunan Neyzen Emin Dede'ye ait olan mansur ahenkli neyin (ney, İsmail Karaçam'dan Nuri Uygun'a miras bırakılmıştır.) başpâresi görülmektedir (Tan, 2011: 141).

Tablo 9: Nuri Uygun'un koleksiyonunda yer alan Emin Dede'nin neyinin üzerindeki başpârenin milimetrik ölçüleri.

Başpâre yükseklik alt ayaktan uca	3,55
Başpâre iç çap	1,63
Başpâre dıştan dışa en geniş kısım	4,16
Başpâre orta ayaktan uca	2,18
Başpâre alt ayak dış çap	2,15
Başpâre alt ayak iç çap	1,62

SONUÇ

378 numaralı neyin başpâresinin dudakla temas eden üst kısmı yeni nesil başpârelere benzemektedir. Orta kısmının ise yeni nesil başpârelerden uzun olmasının nedeni akordu tiz olan neyin pestleştirilerek uygun akorda çekilebilmesi amaçlıdır. Neyin akordunu düzenlemek adına yapılmış bu uygulama günümüzde ki başpârelere benzemeyen bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Başpârenin üst kısmı ise günümüze benzer bir formdadır. 1174 numaralı neyin Neyzen Aziz Dede'ye ait olduğu bilinmektedir. Bu neyin başpâresinin Neyzen Aziz Dede'den sonraki dönemde yapılmış olma ihtimali yüksektir. Başpâre dikkatle incelendiğinde alt kısmında ki kenar kavislerinin yapımında kullanılan alet edevatlar günümüz tornalarından ve çok sert kesen bıçaklardan ziyade farklı yapılarda ki bıçak ve tornalar olabilir. Dolayısıyla bu alet edevatların çok daha oval bir yapı oluşturduğu görülmektedir. Bu durumda başpârenin belki 1950'ler 1940'lar yapımı olabileceği düşünülmektedir. 1258 numaralı neyin başpâresinin üst kısmı neyzenlerin ''emzikli'' diye tabir ettikleri şekilde, yukarı doğru konik bir yapısı olduğu görülmektedir. Neyzen Emin Dede'ye ait bu başpârenin neyin akordunu istenilen ölçüye

[9] 1951 yılı doğumludur. 1974 Ankara Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi lisans eğitimi, 1990 Marmara Üniversitesi'nde Dini Musikî dalında yüksek lisans eğitimi ve 1996 Marmara Üniversitesi'nde Dini Musikî dalında doktora ünvanı almıştır. 1997 tarihinde Marmara Üniversitesi'nin İlahiyat Fakültesi'nde Dini Musikî dalında Yardımcı Doçent olarak göreve başlamıştır. Türkiye'nin önemli neyzenlerinden ve ney yapımcılarından olan Uygun, akademik ve sanatsal faaliyetlerine devam etmektedir.

tamamlayabilmesi adına günümüzde ki başpârelere oranla daha uzun yapıda üretilmiş olduğu görülmektedir. Nuri Uygun koleksiyonunda gördüğümüz başpâre ile kıyaslandığında bu başpârenin eski tarihli bir üretim olduğu söylenebilir.

1331 numaralı neyin başpâresinin kendine has bir yapısı vardır. Makale de görülen diğer başpârelere göre daha kısa üretilmiştir. Ölçülerine baktığımızda çok eski tarihli olmasa da ''günümüzden 30-40 sene evvel üretilmiş olabilir'' düşüncesi uyandırmaktadır.

1332 numaralı neyin başpâresi, incelediğimiz manda boynuzu başpârelerden farklı olmakla birlikte üretildiği hammaddenin ne olduğu bilinmemektedir. Davut nısfiye akordunda küçük yapıda bir ney için üretilmesi nedeni ile ufak boyutlardadır. Görüldüğü üzere başpârenin alt kısmı içeri doğru konik yapıdadır. Başpârenin bu yapıda olması neyin ses kutusu olarak tabir edilen, başpârenin alt ayağının neyin içine geçirilen kısmına sıkıca oturması amaçlıdır. Bu başpâre ile kullanılan neyin akordunun tiz olduğu ve akordun istenilen ölçüye getirebilmek adına başpârenin uzun olarak üretildiği söylenebilir.

1431 numaralı neyin başpâresi oldukça ilginç bir forma sahiptir. Çünkü başpârenin orta yükseltisi bulunmamaktadır. Dudağın temas ettiği üst kısım ve neyin ses kutusu içine girerek sabitlendiği alt kısımdan oluşmaktadır. Bu form günümüz başpârelerinden çok farklıdır. Dolayısıyla oldukça eski bir tarihte üretildiği anlaşılmaktadır.

1539 numaralı neyin başpâresinin de 1431 numaralı neyin başpâresinde olduğu gibi orta yükseklik yoktur. Üst ve alt kısımdan oluşmaktadır. Görünen üst kısmın uzun formu kendine münhasırdır.

3376 numaralı neyin başpâresinin formuna bakıldığında üst, orta ve alt kısımları günümüz başpâre formlarına benzer olduğu görülmektedir. Aşikardır ki yakın tarihte üretilmiş bir başpâredir.

Nuri uygun koleksiyonuna ait neyin başpâresinin, Emin Dede'nin Mevlâna Müzesinde bulunan diğer neyinin başpâresi gibi üst kısmının uzun olduğu görülmektedir. Başpâre dikkatle incelendiğinde günümüzde üretilmiş olma olasılığı yüksektir. Dolayısıyla neyin akordunun bozulmaması adına üretilen başpârenin üst kısmının uzun yapılması gerektiği söylenebilir. Böylece ney ve başpâre bütünlüğünün istenilen akordu elde etmesi sağlanmıştır.

Günümüzde başpâreler çoğu zaman yekpâre yerine 2 parça malzemeden üretilmektedir. Manda boynuzu başpâre yapımında kullanılan vazgeçilmez başlıca malzemelerden biri olarak karşımıza çıkmakta. Yanı sıra manda boynuzuna yakın sertlikte farklı hammaddeler ikincil materyal olarak kullanılmaktadır. Bu materyaller ve içine kakılmak suretiyle yerleştirilen manda boynuzu çeşitli torna ve bıçaklarla, maharetli ustaların elinde günümüz başpârelerini oluşturmaktadır. Ney ve başpâre uyumu günümüzde standartlaştırılmaya çalışıldığı için başpâreler formsal olarak birbirleri ile aynı, uzunluk ve genişlik ölçüleri üzerinde kullanılacak neyin ses kutusunun ölçülerine göre ufak değişiklikler göstermektedir. Boynuzun kakıldığı malzemelerin farklı renklerde olması görsel mânâda çeşitliliğin de arttırılmasına olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra farklı malzemelerden yekpâre başpâreler de yapılmasına rağmen üretimleri nadirdir. Ayrıca manda boynuzunun az bulunması nedeni ile yekpâre manda boynuzu başpârelerin üretilmemesi, malzemenin tasarruflu kullanılması açısından önem teşkil etmektedir.

Bir ifade çeşidi olan müzik sanatını icra edebilmek adına kullandığımız çalgılardan biri olan neyin, gelişimi çerçevesinde üzerinde kullandığımız aksesuarlardan biri olan ve Türk neyzenler tarafından ihtiyaç dahilinde görülen başpârenin, Türk neyzenlere has olduğunu görmekteyiz. Bu ihtiyaç işinin ehli ustalarca kendi öz yapısını koruyarak modernleşen dünyada gelişmeye devam etmektedir. ''Kakma'' olarak adlandırılan bu başpâre çeşidi, başpârenin başlıca materyali olarak kabul gören manda boynuzu hammaddesinin daha tasarruflu kullanılmasına, bu sayede minimum maliyetlerle üretilebilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca dış yapısında uygulanan materyallerin farklı renklerde bulunabilmesi sayesinde ihtiyaç sahiplerinin görsel zevklerine göre üretilebilmesi de mümkündür. Bunca işlevselliğinin yanında gelenekte üretilmiş yekpâre başpârelere nazaran işçiliği, kakma işlemi nedeni ile bir nebze uzun ve zahmetlidir. Bu durumlar çerçevesinde günümüz başpâre tasarımlarından en çok tercih edileni olan kakma başpârelerin yeni bir buluş, yeni bir form olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde yahut geçmişte üretilmiş olsun, başpârelerin Türk neyzenler için göz ardı edilemeyecek öneme sahip olduğu aşikârdır.

Kaynaklar

Aykon, Nil. Türk Tasvir San'atında müzik aletleri. Kök Dergisi 1. 2 (1981): 15-16.

Araslı, Orhan. Neyzen Şevki Sevgin'i Kaybettik. Aylık Müzikoloji Dergisi 1. 254 (1970): 16.

Arslan, M., Burak ve Şahin, H., Turgut. Alternatif Hammadde Kaynağı Olarak Kargı Kamışı (Aroundo donax L.) Üzerine Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 18. 3 (2014): 90-91.

Bardakçı, Murat. Maragalı Abdülkadir. İstanbul: Pan Yayınları, 1986.

Behar, Cem. Ali Ufki ve Mezmurlar. İstanbul: Pan Yayınları, 1990.

During, Jean. The Art of Persian Music. Washington: Harvard University Press, 1991.

Erguner, Süleyman. Ney Metod. İstanbul: Pan Yayınları, 2002.
Farmer, G., Henry. Studies in Oriental Musical İnstruments. Frankfurt: Strauss Offsetdruck Press, 1931.
Farmer, G., Henry. Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları. (İlhami Gökçen, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
Galpin, F., William. The Music of the Sumerians. Cambridge: Cambridge University Press, 1937.
Gazimihal, M., Ragıp. Türk Nefesli Çalgıları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1975.
Harman, Ö., Faruk. Metin Muhteva ve Kaynak Açısından Barnaba İncili. Yayınlanmamış Profesörlük Takdim Tezi. İstanbul: Yyy, 1994.
Karomatli, Faizullah. Antik Dönemde Orta Asya'da Müzik ve Anadolu ile Özbek Müziği Arasındaki İlişkiler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
İbn Haldun. Mukaddime II. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
Öztuna, Yılmaz. Büyük Türk Musikîsi Ansiklopedisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
Rızvanoğlu, İsmail. Farabi'de İka Teorisi. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2007.
Sanal, Haydar. Mehter Musikisi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
Sarı, Ayhan. Geleneksel Türk Sanat Müziği Çalgıları Her Yönleriyle Ud, Tanbur, Kanun, Kemençe, Ney, Kudüm. Lisans Bitirme Ödevi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 1985.
Sezikli, Ubeydullah. Abdülkadir Meragi ve Camiü'l Elhan'ı. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2007.
Tan, Ali. Ney Açkısının Tarihi ve Teknik Gelişimi. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2011.
Turabi, A., Hakkı. İbn Sînâ'nın Kitâbü'ş -Şifâsı'nda Mûsikî. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2002.
Turabi, A., Hakkı. Klasik İslam Düşüncesinde Musiki Tasavvuru. İstanbul: Klasik Yayınları, 2006.
Tüfekçi, Ali. Coğrafi Yayılım, Kültür-Medeniyet Etkileşimleri Çerçevesinde: ''Ney'' Tarih, Teknik ve İcrasına İlişkin Karşılaştırmalı Bir Analiz. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.
Uslu, Recep. Selçuklu Topraklarında Müzik (Hoca Ahmed Yesevi'den Hz. Mevlana'ya), Konya: Konya Valiliği Yayınları, 2010.
URL 1: http://www.neyzen.com/ney_baspare.html 21.05.2021
URL 2: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/mevlna-muzesi 28.05.2021
URL 3: https://islamansiklopedisi.org.tr/aziz-dede 28.05.2021
URL 4: https://islamansiklopedisi.org.tr/yazici-mehmet-emin 28.05.2021
URL 5: https://islamansiklopedisi.org.tr/salim-bey-uskudarli 28.05.2021
URL 6: https://www.neyyapimi.net/bilgi-neyzen-Ihsan-bey-72.html 28.05.2021
URL 7: http://www.fatih.gov.tr/topkapi-sarayi-muzesi 28.05.2021
URL 8: https://istanbeautiful.com/tr/topkapi-sarayi-muzesi/ 28.05.2021.

İDİL

A STUDY ON HISTORICAL BASPARES

Cengizhan Engin

ABSTRACT

In addition to a brief mention of the history of the ney, this study will also briefly mention the sections of this instrument. Among these sections, the başpâre, which is the main subject of the article, is discussed. The raw materials used in the production of Başpâre from tradition to the present day are included in the article. Başpâre craftsmen have integrated the traditional production stages and preferred materials into the başpares they make with today's aesthetic perception. They have also taken into account the positive material and spiritual effects on the performers of the raw materials of various colours and hardness, which are now produced under the name of "kakma" and which form the outer shape of the başpâre (buffalo horn is mostly preferred for the inner part). In addition, detailed measurements and photographs of 9 historical başpâres are given, some of which were produced in the past and some of which were used by neyzens who were notable performers of their time. On the other hand, the standard form of başpâre that is produced by today's başpâre craftsmen is also included in the article. Thus, it aims to establish the relationship between the forms of traditional başpâre and the forms of modern başpâre.

Keywords: Ney, Baspare, Music, Tradition, Orgonology